

Majdanské plynové komory

Michal Chocholatý

Plynové komory koncentračního tábora Lublin, lidově zvaného Majdanek, zauímají v historiografii nacistických táborů zvláštní místo. Z perspektivy současného badatele či návštěvníka majdanského muzea jsou fenoménem, s jakým se nelze setkat v žádném jiném památníku tohoto typu. Majdanek je v současnosti jediným táborem, kde se zachoval poměrně vysoký počet plynových komor. O to složitější je však jejich interpretace a zařazení do vyhlazovacího procesu jakožto komponenty realizace „konečného řešení židovské otázky“. Jak ukazuje tato studie, nejenže není zcela vyjasněna otázka samotného počtu plynových komor, ale není ani známo, k jakému účelu každá ze zachovalých komor sloužila. Základním problémem zůstává, která z komor měla desinfekční účel, a která naopak sloužila k zabíjení lidí. Záběr studie pak záměrně upouští od analýzy potenciálních komor, které „vznikly“ spíše z politicko-propagandistických důvodů, anebo z mylné fabulace raně poválečných výzkumů.¹

Interpretace plynových komor na Majdanku doznala v průběhu více než sedmi desetiletí mnoha proměn, které se odrazily v samotném informačním aparátu současného muzea. Na počátku byly k dispozici závěry učiněné polsko-sovětskou vyšetřovací komisí, které přišly s nejvyšším počtem sedmi plynových komor. Ještě tatáž komise však své prvotní závěry korigovala a svůj původní počet snížila o jednu komoru.² Toto rané období výzkumu plynových komor na Majdanku bylo doprovázeno hlášeními válečného zpravodaje Konstantina Simonova a dalšími pozorovateli zemí východního bloku. SSSR si ve své době zajisté udržoval prim na poli bádání dané problematiky a závěry pocházející z jeho provenience se staly odrazovým můstkem pro další bádání, kterých se zhostili zejména polští historici, mezi nimi pracovníci Państwowe Muzeum na Majdanku (dále jen PMM). Předními odborníky v dané oblasti se stali například Józef Marszałek či Czesław Rajca. Do výzkumu začínali současně

---

1 Tomuto problému je věnován značný prostor v bakalářské práci: CHOCHOLATÝ, M., *Plynové komory v KL Lublin ve světle poválečného bádání*, bakalářská práce, FF UK, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 2012.

2 Již v srpnu roku 1944 se v hlášeních polsko-sovětské komise hovořilo o 6 plynových komorách určených k zabíjení lidí. Archiwum Państwowe Muzeum na Majdanku (dále jen APMM), XXV-Polsko-Sowiecka Komisja Nadzwyczajna do Zbadania Zbrodni Niemieckich popeńionych na Majdanku (dále jen XXV)-4, Protokol č. 2, Lublin, 19. 8. 1944, s. 5.

pronikat i západní historici, kteří čerpali z dosud nevyužitých pramenných základny pocházející ze soudních procesů s pachateli.

Dalším důležitým předělem pak byla konverze francouzského popírače holocaustu Jean-Claude Pressaca v uznávaného historika, jenž se jako první začal detailněji zajímat o problematiku plynových komor na Majdanku, o kterých vypracoval často citovanou studii. Pressacova práce dodnes představuje průběžný kámen k hlubšímu studiu plynových komor na Majdanku a zajisté dala podnět ke vzniku nových, rozsáhlejších studií na toto téma, kterých se zhostil především současný ředitel PMM Tomasz Kranz.

Na základě konfrontace a analýzy pramenů týkajících se plynových komor na Majdanku je možné říci, že Majdanek byl táborem, ve kterém se realizovalo masové vyhlazování lidí pomocí plynu. Je však nutné zdůraznit, že se tak dělo v mnohem menším měřítku, než tomu bylo v Osvětimi-Březince, anebo v táborech okamžitého vyhlazení.³ Plynování zde bylo organizováno nejspíše od druhé poloviny roku 1942 do září 1943 a je dosti pravděpodobné, že v tábore „nezabíjelo“ ani osm,⁴ ani sedm⁵ plynových komor, ale nanejvýše tři. Kontroverzi pak vzbuzuje především tzv. provizorní komora v mužském lázeňském baráku N°41, která, přes mnohé pochybnosti, mohla v roce 1942 sloužit k vyhlazování lidí cyklonem B, což potvrzují některé výpovědi očitých svědků.⁶ Tato komora je v aktech polsko-sovětské mimořádné komise pro vyšetřování německých zločinů vedena pod číslem „IV“,⁷ jinak je známa jako tzv. provizorní plynová komora.⁸

I) PROVIZORNÍ PLYNOVÁ KOMORA V LÁZEŇSKÉM BARÁKU N°41

Podle současného ředitele majdanského památníku Tomasze Kranze vzbuzuje tvrzení, že se provizorní komora používala k vraždění lidí, „vážné pochybnosti“.⁹ To pod-

3 Kulmhof (Chełmno nad Nerem), Bežec, Sobibór a Treblinka.

4 Existuje výpověď hovořící o plynování v jednom z baráků na IV táborovém poli. Svědectví Franze Kocha. Düsseldorf, 25. 3. 1964. APM, XIX- Zbiór fotokopii i kserokopii (dále jen XIX) Kserok. 1554. Barch, B162/407 ARZ 297/60 (dále jen Barch), Bd.12, s. 3.

5 Tři komory v „bunkru“, jedna provizorní komora v lázeňském baráku, dvě předpokládané komory ve starém krematoriu, jedna komora v novém krematoriu. Na plánu plynových komor (Schemat nr 1) je však taktéž současný sklad plechovek po cyklonu B, místnost sousedící s plynovou komorou, veden jako plynová komora. KIEŁBOŃ, J. — BALAWAJDER, E., *Państwowe Muzeum na Majdanku w latach 1944 — 1947. Wybór dokumentów*, Lublin 2004, s. 38–39.

6 Kranz se vyjádřil, že k zabíjení lidí byly využívány dvě komory v „bunkru“. KRANZ, T., *Eksterminacja żydów na Majdanku i rola obozu w realizacji „Akcji Reinhardt“*, in: KRANZ, T. (ed.), *Zeszyty Majdanka*, XXII, Lublin 2003, s. 23.

7 SIMONOV, K., *Tábor smrti*, Praha 1945 s. 52.

8 V souvislosti s touto komorou se často objevuje označení „provizorní plynová komora“ nebo „experimentální plynová komora“. KRANZ, T., *Extermination of Jews at the Majdanek concentration camp*, Lublin 2007, s. 43; KRANZ, T., *Eksterminacja...*, s. 25.

9 KRANZ, T., *Eksterminacja...*, s. 25.

poruje druhá generace informačních panelů pro návštěvníky muzea, které ji dnes prezentují jako desinfekční komorou, což je v rozporu s informacemi ze zastaralých cedulí, jež zde byly k vidění do roku 2007. Na nich bylo napsáno, že šlo o experimentální plynovou komoru „přizpůsobenou k usmrcování vězňů cyklonem B, jenž byl vřazován otvory nacházejícími se ve stropě“.¹⁰ Tak zásadní odklon od původního tvrzení, které bylo ještě donedávna zažité v majdanské historiografii, trefně dokresluje příhoda Roberta Kuwałka, někdejšího zaměstnance muzea, když touto komorou prováděl návštěvníky: „Já si ještě pamatuji, jak jsem tam prováděl lidi, a když se vyskytl okamžik, aby si návštěvníci přečetli tuto tabuli [starou tabuli], vždycky jsem jim říkal: „Ne, v této komoře se neplynovalo.““¹¹

Józef Marszałek se však zmiňuje o provizorní komoře v opačném duchu: „V budově lázně fungovala ještě jedna komora. [...] Určena byla k užívání cyklonu B. [...] Měla provizorní charakter a pravděpodobně začala fungovat ještě před zprovozněním třech [komor v „bunkru“, o kterých bude pojednáno dále].“¹²

Blok N°41, kde se kontroverzní komora nacházela, nízký a v interiéru členitý dřevěný barák v sousedství I. táborového pole, který je v dnešním muzeu po rekonstrukci plně zachován, má vedle vchodu cedulku s německým nápisem: *Bad und Desinfektion I*. Jeho současná, muzeální podoba je zavádějící co do vysvětlení jeho role v rámci plynování majdanských obětí. Je to skutečnost hojně připomínaná mnohými historiky, především pak Tomaszem Kranzem, J.-C. Pressacem aj. Samotný blok N°41 totiž v době fungování tábora působil jako oddělená jednotka, v jejímž sousedství stál cihlový „bunkr“, stavba obsahující plynové komory. Několik let po osvobození tábora byl „bunkr“ v rámci konzervačních prací připojen k jedenačtyřicátému bloku,¹³ což dnes vytváří dojem, jako by celý *Bad und Desinfektion I* byl vždy jedinou budovou. Tak tomu však dříve nebylo, jak vysvětlil ředitel PMM Kranz: „Zprvč, řekněme si to upřímně, starší historiografie si nevěšela toho, že to byly dvě rozdílné stavby, mluvím teď o mužské lázni a bunkru. Nahlíželi na to, jako by to bylo původní a vždy spojené tou střechou, jako dnes. Pamatuji se, že když jsem se ještě jako mladý pracovník ptal starších pracovníků, kteří zde byli historiky a zkoumali různé aspekty fungování tábora, tak to prezentovali takto. A já jsem to také tak vysvětloval, že tady byla jedna stavba s lázní a později oběti, hlavně Židé, byli hnáni dále do plynových komor. Tehdy to zapadalo do interpretace, že existovala komora, které se říkalo provizorní nebo také experimentální. [...] Ale z mých výzkumů vyplynulo, že není takový důkaz, že by se v té místnosti skutečně zabíjeli lidé za užití cyklonu B.“¹⁴

V době fungování tábora kryl „bunkr“ s plynovými komorami rozlehlý přístřešek vztyčený na okolních dřevěných trámech s háky, na které oběti věšely šatstvo,¹⁵ který

10 Z informační tabule PMM před rokem 2007.

11 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Robertem Kuwałkem, Lublin, 13. 11. 2010.

12 MARSZAŁEK, J., *Majdanek*, Warszawa 1987, s. 33.

13 Srov.: „Samotný bunkr nebyl — jak můžeme vidět dnes — spojen s mužským lázeňským barákem (No. 41) dřevěnými stěnami. Ty byly přidány po válce v rámci oprav a konzervačních prací.“ KRANZ, T., *Extermination...*, s. 47, KRANZ, T., *Eksterminacja...*, s. 29.

14 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

15 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Krzysztofem Tarkowskim, Majdanek, 15. 3. 2017.

však roku 1946¹⁶ strhla bouře. V padesátých letech měl být rekonstruován, ale nikdy k tomu nedošlo. Namísto toho byla cihlová stavba zastřešena dřevěnou stříškou a napojena koridorem na blok N°41.

Na autorovu otázku, zda muzeum v budoucnu plánuje obnovení přístřešku, odpověděl ředitel Kranz následovně: „Vytvoření nové rekonstrukce, především po tolika letech, by nebylo z muzeálního a konzervátorského hlediska nejlepším řešením. [...] máme snímky, texty, které o tom hovoří, takže se mi zdá, že návštěvník má možnost tuto informaci rychle obdržet. Zadruhé nemůžeme změnit to, co se stalo. [...] musíme především upozorňovat na to, že ta stavba, byť je z velké části původní, podstoupila jistou změnu podoby v souvislosti s pracemi, které byly dělány už po druhé světové válce. Je to komplikované, avšak z toho, co vím, většina členů muzea vychází z předpokladu, že taková místa, jako muzeum utrpení, tam, kde je toho historického materiálu hodně, a my můžeme říci, že ho hodně je [...] by se další rekonstrukce neměly přidávat. Aby bylo možné exponovat to, co je autentické, a aby to mělo odpovídající hodnotu a význam. [...] nevytvářet rekonstrukci, protože taková rekonstrukce musí být věrohodná a my máme pouze obecné snímky.“¹⁷

Pro soudobého návštěvníka majdanského muzea vypadá prohlídka bloku N°41 následovně: po průchodu malé předsíňky se ocitá v místnosti, kde byly nově přichozím stříhány vlasy. Odtud pokračuje postranním koridorem k vlastní místnosti s vodovodním potrubím zakončeným sprchovými hlavicemi, dvěma betonovými káděmi a dřevěnými rošty, což vše sloužilo pro skutečnou hygienu vězňů, o čemž po vstupu může pochybovat jen málokdo, když si všímá čtelných oken, která by v žádném případě nemohla obsahovat likvidační plynová komora.¹⁸ Za touto prostornou místností se nachází „provizorní komora“. Ta má ve stropu dva otvory vyložené dřevem, přičemž stěny i strop jsou potřísněny modrými stopami po účincích plynu cyklon B. Místnost má jediné okno. Zde návštěvník snadno nabude dojmu, že se nachází v plynové komoře.

Jenže, byla tato komora určena k likvidaci lidí, anebo spíše k desinfekci šatstva? A proč vlastně existují v souvislosti s touto komorou tak zásadní rozpory co do jejího historického účelu? Především jde o technický stav komory, která, jak je dodnes patrné, má hned tři vchody a nepravidelný tvar.¹⁹ Často diskutovaným tématem je pak samotné okno, umístěné v komoře, které však, jak naznačují některé prameny, bylo do komory instalováno až později, nejspíše v rámci přestavby lázeňského baráku v roce 1943, tedy ještě v době fungování tábora, neboť snímek této komory z roku 1942 jej neznázorňuje.²⁰ Skutečnost, že komora mohla obsahovat okno ještě před osvobozením tábora, tak není argumentem, že nemohla být vražednou plynovou komorou, která v dřívějším období, kdy se v ní na základě níže zmíněných zdrojů vražedné

16 Bouře zničila přístřešek nejprve v únoru 1946 a po opravě byla z větší části opět zničena bouří následujícího dne 23. března t. r. KIEŁBOŃ, J. — BALAJEJDER, E., c. d., s. 16.

17 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

18 Na tomto místě by mohlo být užito mylné premisy vycházející z toho, že plynové komory bývaly maskovány jako sprchy.

19 Tyto námitky vznášá například Kranz. KRANZ, T., *Extermination...*, s. 43.

20 Tamtéž, foto č. 7.

aktivity předpokládají, tj. v létě 1942, žádné okno neměla. Tomasz Kranz si však na tomto místě pokládá otázku, kdy se fakticky začalo s plynováním vězňů na Majdanku, přičemž za velice podstatnou k jejímu zodpovězení považuje výpověď Friedricha Rupperta, který uvedl, že v září či říjnu se na Majdanku k zabíjení lidí užíval kysličník uhelnatý a potrubí k jeho vedení v „provizorní“ komoře není.²¹ Jeho argumentem k pozdějšímu využití cyklonu B k vražedným účelům, zřejmě až od roku 1943, pak je služební cesta SS-Oberscharführera Antona Enderse do Osvětimi, kam odjel, aby se zde zaškolil v používání cyklonu B a mohl tak do Majdanku importovat osvětimské zkušenosti v této oblasti. Po svém návratu byl Enders odpovědný za plynové komory.²²

Z výpovědí bývalého Badekapa George Grönera, Ericha Lämmerhirta a Rudolfa Ettricha však vyplývá, že v provizorní komoře se mohl užívat cyklon B k zabíjení lidí již dříve. Gröner ve své výpovědi uvedl: „V druhé plynové komoře [Gröner hovoří jen o dvou komorách, o jedné cihlové v „bunkru“ a o druhé právě v lázeňském baráku], tedy v té v mužském lázeňském baráku, se ve střeše plynovací místnosti nacházel otvor, kterým byl vhazován cyklon B. [...] Cyklon B byl dovnitř vhazován otvorem ve střeše zdravotníkem SS. [...] Věřím, že to bylo v počátcích, kdy se s plynováním započalo, tedy někdy v srpnu 1942. [...] Jestliže zdravotník SS tvrdil, že v této plynové komoře desinfikoval prostřednictvím cyklonu B oblečení, a za tímto účelem vhodil otvorem ve střeše dovnitř plyn, pak to není pravda.“²³

Proč by však onen zdravotník SS (Konietzny) vhazoval plyn otvorem ve střeše, kdyby „jen“ desinfikoval, když existuje výpověď Henryka Nieściora o tom, že jako vězni provádějící desinfekci položili plechovku s granulemi cyklonu B na podlahu komory, načež úderem uvolnili její obsah. Desinfekce oděvu cyklonem B podle něj probíhala v místnosti „vedle koupele [...] kterou Němci používali k plynování lidí cyklonem [v originále: tam właśnie gdzie Niemcy truli cyklonem ludzi]“.²⁴ Ačkoli Tomasz Kranz je toho názoru, že Nieścior popisoval desinfekci ve velké komoře v „bunkru“,²⁵ kde se žádný otvor ve stropu nenachází, což by zároveň mohlo vysvětlovat, proč vězni museli položit plechovku na podlahu, místo aby byl její obsah vhozen otvorem ve stropě, autor se domnívá, že se jednalo o popis desinfekce v provizorní komoře, neboť Nieścior napsal, že v plynové komoře, ve které desinfikovali oblečení, „byl ve stropě hranatý otvor, který se po dvouhodinovém plynování otevřel, plyn vypřchal a teprve

21 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

22 KRANZ, T., *Massentötungen durch Giftgase im Konzentrationslager Majdanek*, in: GÜNTER, M. — PERZ, B., — LEY, A. (eds.), *Neue Studien zu nationalsozialistischen Massentötungen durch Giftgas. Historische Bedeutung, technische Entwicklung, revisionistische Leugnung*, Berlin 2011, s. 222.

23 Svědectví Georga Grönera, Köln, 4. 5. 1965, s. 5–6. APMM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd. 13. Viz dále také svědectví svědectví Georga Grönera, Ansbach, 28. 11. 1963. APMM, XIX. Kserok. 1402. Barch, Bd. 13, s. 3.

24 KRANZ, T., *Extermination...*, s. 58; KRANZ, T., *Eksterminacja...*, s. 31.

25 Srov. „Bylo by zapotřebí zkontrolovat, zda při popisu myslí provizorní komoru, já si to nepamatuji, ale určitě o tom píše vzhledem k velké plynové komoře. Protože samozřejmě ve velké komoře taktéž desinfikovali oděv, a tam je zařízení, roura k vedení kysličníku uhelnatého.“ Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

tehdy se otevřely dveře a po jisté době jsme vstoupili a brali oblečení, které jsme dále třídili a odváželi do prádelny a krejčovny. [...] stačilo jen vejít do gazkamery a vyjít a v ústech byla cítit nasládlá chuť. [...] Pracovalo se tam v mokřím oblečení, nasáklém párou a neustále zapáchajícím cyklonem. Ten zápach je cítit i dnes po tolika letech, když se vchází do komory“.²⁶ Na druhou stranu je nutné doplnit, že Nieścior se zmiňuje o železných dveřích, které provizorní komora neměla, přičemž společným atributem pro provizorní komoru i velkou komoru v bunkru je Nieściorom zmíněný kotel k ohřevu vzduchu.²⁷

Badekapo Georg Gröner je však přesvědčen, že se v provizorní komoře „oblečení nikdy nedesinfikovalo. Měli jsme totiž k desinfekci vězeňského oblečení pět zvláštních desinfekčních kotlů, které se nacházely v jedné místnosti ženského lázeňského baráku [sousední barák N°42]“. K desinfekci šatstva se navíc dle jeho mínění nikdy neužívalo chemických prostředků,²⁸ což je však v rozporu s jinými svědectvími.²⁹ Tomasz Kranz je však ke Grönerovým výpovědím ohledně plynování velmi kritický. Mimo jiné se nechal slyšet, že Gröner „mluvil jasně, že cyklonu B se vůbec nepoužívalo k desinfekci. On o tom nevěděl, že se používal. A proto si mohl hned pomyslet, že jakmile viděl někoho, jak vhazuje cyklon B, tak že se zabíjejí lidé. Ale tak to nemuselo být. Mohli desinfikovat oděv“.³⁰

Ve výpovědi dalšího kápa, Ericha Lämmerhirta, jež se s největší pravděpodobností týká provizorní komory a která podporuje verzi, že se této komory k zabíjení lidí užívalo, stojí: „Po krátkém pobytu v KL Lublin jsem zjistil, že v místnostech baráku vězeňských lánů — jedná se o první barák napravo od táborového vstupu naproti I. poli — byli zabíjeni židovští vězni plynem.“³¹ Lämmerhirt vysloveně uvádí, že „během svého pobytu [viděl] asi čtyřikrát až pětkrát [...], jak kápo a SS-Untersführer, který se často staral o plynovou komoru, stál na střeše lázeňského baráku u vikýře,

26 Památník Henryka Nieściora, „Byłem numerem 3083.“ APMM VII/M-115. Zaklików, 25. 5. 1965, s. 11–13.

27 Dalším vězněm, který desinfikoval oblečení, byl Czesław Skoraczyński. Při odšívování táborových věcí pracoval tři měsíce, během kterých byl členem Bad und Gaskammer komanda. Podle svých slov slyšel během této práce u plynové komory několikrát o plynování. Když jednoho dne míjeli plynovou komoru, byly v ní právě plynovány děti, jejichž křikly tlumily motory tahačů. Výpověď Czesława Skoraczyńskiego. APMM VII/M-100. Kraków, s. 2.

28 Svědectví Georga Grönera, Köln, 4. 5. 1965. APMM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd.13, s. 6.

29 V současné době (duben 2017) je tento blok návštěvníkům nepřístupný. Autorovi však byl umožněn vstup do jeho interiéru. Kromě masivních bojlerů na ohřev vody se zde nacházejí prostory, ve kterých se mohly nacházet Grönerem zmiňované kotle. V jednotlivých odděleních jsou cihlová podlážka a na stropě visí zrezivělé háky, na něž bylo možné věšet oblečení. Vzhledem k tomu, že tyto prostory byly používány sovětskými vojáky po osvobození tábora a poté zde byl zařízen sál, ve kterém se promítal film o Majdanku, je však jakákoli podrobná interpretace jejich válečné funkce problematická. KIEŁBOŃ, J. — BALAJEJDER, E., c. d., s. 16.

30 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

31 Svědectví Ericha Lämmerhirta, Beilngries, 23. 7. 1974. APMM, XIX. Kserok. 1964. Barch, Bd. 28, s. 4.

do něhož sypal obsah plechovky, ve které [...] se nacházely cyankáli. Po asi 30 minutách jsem pak viděl, jak byly vzadu z baráku vyváženy mrtvolky na ručních vozících“.³² Znal se s kápem, který měl tehdy plynování na starost, a ten mu vysvětlil, „že vězni umírají po krátké době, co jsou cyankáli vhozeny skrz otvor ve střeše plynové komory“.³³ Je patrné, že pozorování, popsané v předcházející citaci, se týkají střechy nad provizorní komorou, protože sledovat podobnou akci na střeše „bunkru“ by mohlo být z takovéto pozice (z I. pole, kam Lämmerhirt lokalizuje výchozí bod svého pozorování) dosti nesnadné, vezme-li se v potaz skutečnost, že „bunkr“ se nacházel v přítmí přístřešku a byl navíc obestoupen dřevěným plotem s ostnatým drátem.³⁴

V Kranzově knize je použita část výpovědi Rudolfa Ettricha, která se té Lämmerhirtově v mnohém podobá. Ettrich v ní uvádí, že často „sledoval vězně vedené do sprch. Na střeše tam byl otvor připomínající komín. Poskok přišel s žebříkem, opřel jej o barák a vylezl na střechu. Vysypal něco z plechovky do komína. Později jsem viděl, jak byla z baráků vynášena nahá těla, nakládaná na dřevěný vůz“.³⁵ Onen „komín“, o kterém se zmínil Ettrich, je dodnes patrný na střeše bloku N°41 nad provizorní komorou, a to na obou stranách. Stejně tak ale mohl být i ve střeše komory/komor v „bunkru“, avšak to je dnes již obtížně zjistitelné, protože v tomto ohledu relevantní prostory „bunkru“ jsou v současnosti zastřešené,³⁶ avšak plány komor v „bunkru“ jej znázorňují.³⁷ Nicméně skutečnost, že poslední výpověď zmiňuje sprchy, a zejména fakt, že sledovat samotný „bunkr“ bylo obtížné kvůli jeho kamufláži, nasvědčuje závěru, že v ní jde o provizorní komoru. Pressac navíc podotýká, že se v komorách „bunkru“ k zabíjení lidí nepoužívalo cyklonu B, což podporuje mimo jiné tím, že „pokud vím, neexistuje žádné svědectví, které by hovořilo o SS-manovi lezoucímu po žebříku na kvádr [tj. na „bunkr“]“,³⁸ čímž užívání žebříku pro vysypávání cyklonu B odklání k aktivitám spojeným exkluzivně s provizorní komorou.

Zajímavou je taktéž výpověď Jana Michalaka, jenž v ní popisuje sprchování v mužské lázni baráku N°41: „Když jsem se myl, upoutaly mě hermeticky uzavíratelné dveře, které vedly do sousední místnosti. Na mou otázku, co se tam nachází, jsem od jednoho z vězňů uslyšel: ‚Gazkomora.‘ Ted' jsem věděl, k čemu slouží z dálky pozor-

32 Tamtéž.

33 Tamtéž, s. 5.

34 „Bunkr s plynovými komorami [...] byl ohrazen ostnatým drátem a dřevěným plotem [...], [což] společně [se střechou] úspěšně skrývalo komory.“ KRANZ, T., *Extermination...*, s. 47. Nicméně je nutné podotknout, že prkenné oplocení vznikalo postupně od roku 1942 do roku 1943.

35 Tamtéž, s. 59.

36 Pressac osvětluje způsob, odkud pocházel materiál k zastřešení: „Kvádr byl přikryt střechou ze zbytků táborových stájových baráků.“ PRESSAC, J. C., *The Deficiencies and Inconsistencies of "The Leuchter Report"*, in: SHAPIRO, S. (ed.), *Truth Prevails: Demolishing Holocaust Denial: the end of „The Leuchter Report“*, New York 1990, s. 53.

37 Łażnia i komory gazowe 1:100, Barak Nr 41. Majdanek. Opracował inż. J. Czernik 1964, Przekrój podłużny A-A. Szopa nad komorami gazowymi, skala 1:100, okolo roku 1945. Oba plány poskytnuty Krzysztofem Tarkowskim z PMM.

38 PRESSAC, J. C., c. d., s. 52.

rovatelný betonový bunkr.³⁹ Ačkoli nejprve je z výpovědi jasně patrné, že vězni se mezi sebou baví o provizorní komoře sousedící se sprchami, vzápětí je Michalakova výpověď soustředěna na „bunkr“. Jedná se tudíž o typický příklad nepřesností při popisu této oblasti.

Dalším Badekapem na Majdanku byl Ernst Fischer. Podle své výpovědi se stal Badekapem v červenci 1942 a dohlížel na komando složené přibližně z dvaceti Židů. Během dne odvíšovali oděv ve zvláštní místnosti v lázni. Fischer se nechal slyšet, že asi v polovině srpna, když začaly přijíždět početné vězeňské transporty, se začalo s prvním plynováním. Podobně jako Gröner, i on ze svého stanoviště pozoroval, jak byli lidé hnáni ke zplynování do lázně, tj. plynové komory: „Ke zplynování se ve střeše nacházel průduch. Během plynování stál příslušník SS s vedoucím na střeše, otevřel průduch a vhodil jím plyn do komory. Tomu plynu jsme říkali ‚Blausäure‘. [...] Když se plynovalo, mnohokrát jsem ráno vídával, jak nakládali mrtvolky na nákladáky a odváželi je.“⁴⁰ Fischer také uvedl, že během jeho pobytu v táboře byl postaven další cihlový barák, který mohl pozorovat ze svého okna. Podle jeho slov však byla plynová komora právě v tomto baráku. Odmítl, že by spolu lázeň a plynovací místnost sousedily. Z lázně „nebyl k plynové komoře přístup. Na něco takového si nevzpomínám. [...] Podle mě byly plynová komora a lázeňský barák dva oddělené baráky. Vězni, kteří byli vedeni do plynové komory, se museli mezi oběma baráky, které od sebe byly vzdáleny asi deset metrů i více, vysvléct, a pak vstoupit z průčelí plynovacího baráku do plynovací místnosti. [...] Viděl jsem jít lidi do plynové komory a také jsem pozoroval, jak byly mrtvolky vytahovány z plynové komory ven“.⁴¹ Fischer oproti Grönerovi jasně odděluje plynovou komoru od lázeňského baráku s tím, že jeho výpověď nenaznačuje, že by v létě 1942 mohlo docházet k plynování v provizorní komoře. Fischerova výpověď je zároveň typickým příkladem terminologické nevyjasněnosti v oblasti objektů plynové komory a lázně. Na tento obecný problém upozornil Tomasz Kranz: „Vím to přece, že se ukazují problémy, že se často užívají různé názvy. My mluvíme hovorově ‚bunkr‘ s komorami, němečtí svědkové používají ‚Steingebäude‘, kamenná stavba a dokonce ‚Ziegelgebäude‘. A víme, že jde o bunkr, protože jen on byl takto postavený. Na druhou stranu se objevuje ‚Badebaracke‘, přičemž se tím taktéž myslí stavba s plynovými komorami. Je to různé.“⁴²

Následující citace ze zprávy Konstantina Simonova se zřejmě taktéž týká provizorní komory: „V dalších barácích jsou komory⁴³ pro desinfekci šatstva, z něhož byli uvězněni vysvlékáni. Ve stropěch jsou otvory, kudy se sypala desinfekční chemikálie. [...] Všechno to je příliš nepevné, než aby sloužilo něčemu jinému než desinfekci šatstva a prádla.“⁴⁴ Otvory ve stropu této komory se skutečně nacházejí a o její „nepevn-

39 Památník Jana Michalaka. APMM VII/M-187/Cz. I., s. 88–89.

40 Svědectví Ernsta Fischera, Sitterswald/Saar, 1. 4. 1965. APMM, XIX. Kserok. 1418. Protokól przesłuchania b. więźnia. Barch, Bd. 13, s. 2.

41 Svědectví Ernsta Fischera, Düsseldorf, 13. 3. 1972. APMM, XIX. Kserok. 1391. Protokól przesłuchania b. więźnia — kapo na I polu w KL Lublin. Barch, Bd. 13, s. 2–3.

42 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

43 Pluár je tu nepochybně použit vzhledem k tomu, že k vlastní komoře přiléhá menší místnost, kde jsou dnes vystaveny plechovky od cyklonu B.

44 SIMONOV, K., Tábor smrti, 1944..., s. 8.

nosti“ nemůže být již při zběžném zkoumání pochyb. Z toho vyplývá zajímavý závěr, že dokonce Simonov nepovažoval již v roce 1944 tuto komoru za likvidační. Zároveň je však důležité podotknout, že se nezmiňuje o oknu. Tomasz Kranz, v souladu se Simonovovým hodnocením, se domnívá, že je nepravděpodobné, aby komora v bloku N°41 sloužila k usmrcování lidí, jelikož byla s umývárnou propojena dřevěnými dveřmi, které se navíc otvíraly dovnitř (směrem do komory),⁴⁵ což by v případě mrtvých lidí natlačených na dveře značně znesnadňovalo jejich otevření, ale i zavření, kdyby se o ně oběti přetahovaly s katy.⁴⁶ Nicméně je nutné zdůraznit, že právě barák N°41 předalo sovětské vojsko ve stavu mimořádného poškození, bez oken a dveří.⁴⁷

Je patrné, že existují mnohá pro a proti, hovořící ve prospěch či neprospěch věci, zda se v provizorní plynové komoře zabíjeli lidé. Je zřejmé, že sloužila k desinfekci šatstva, nicméně není vyloučeno, že nebyla alespoň jednou použita k likvidaci lidí, jak ukazují zmíněné extrakty výpovědí, zejména té, která se jasně zmiňuje o vyvážení mrtvol z komory na ručních vozících, či těch o vyhazování obsahu plechovek cyklonu B otvorem ve stropě. Stejně důležité je však tvrzení Grönera, jenž argumentuje barákem N°42 jako tím, kde byl desinfikován oděv a je si jist vražednou funkcí komory v sousedním baráku N°41, přičemž je zapotřebí připomenout, že byl jako kápo sousedního baráku v bezprostředním okolí „plynovacích akcí“. Nakonec i Kranz, přes svůj skepticismus k vražednému užívání provizorní komory, připustil, že „popravdě není možné zcela vyloučit, že v té komoře byli po nějakou dobu usmrcováni lidé“.⁴⁸ Během rozhovoru s autorem doplnil, že „teoreticky je možné si představit situaci, kdy těžce nemocní vězňové jsou umístěni do desinfekční komory, zavřou se za nimi dveře, avšak jak jste sám zmínil, samotná komora je velice nepravidelná, má několik místností, a že to tak bylo, víme, protože přece máme dokumentaci z místního průzkumu, vykonaného polsko-sovětskou komisí, jehož součástí jsou také nákresy s popisy, takže se to po válce už neměnilo“.⁴⁹

II) „BUNKR“ S PLYNOVÝMI KOMORAMI

Jestliže provizorní plynová komora v lázeňském baráku, dnes propojeném s „bunkrem“ dřevěným spojovacím koridorem, vzbuzuje pochybnosti ohledně svého možného využití k vražedným účelům, v případě „bunkru“ je zodpovězení tohoto problému jednodušší.

„Bunkr“ je cihlová, pouze zčásti omítnutá stavba, jejíž projekt se nechal inspirovat desinfekčním zařízením v koncentračním táboře Dachau. Na Majdanku v něm byly učiněny jisté změny, které samy o sobě anticipovaly jiné než desinfekční využití

45 Ve zprávě polsko-sovětské vyšetřovací komise z 2.–3. 8. 1944 však je uvedeno, že „jedny dveře vedou do místnosti se sprchami a zavírají se ze strany sprch“. KIEŁBOŃ, J. — BALAWEJDER, E., c. d., s. 31.

46 KRANZ, T., Extermination..., s. 43. KRANZ, T., Eksterminacja..., s. 26.

47 KIEŁBOŃ, J. — BALAWEJDER, E., c. d., s. 16.

48 KRANZ, T., Eksterminacja..., s. 26.

49 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

tohoto masivního „kvádrů“, který připomíná bojový bunkr. První projekt budovy pocházel ze srpna 1942. Jeho realizace trvala měsíc,⁵⁰ maximálně dva.⁵¹ Pressac ve své stati o majdanských plynových komorách nazývá objekt „kvádrem“, neboť jako samostatná budova kvádr skutečně připomínal. „Tento kvádr...“, uvádí dále, „sestával ze dvou desinfekčních místností [...] byl cihlový a měl betonovou podlahu a strop.“⁵² Na základě Kranzovy knihy je možné si představu o válečné podobě „bunkru“ ještě prohloubit: „Byl ohrazen ostnatým drátem a dřevěným plotem, ve kterém byla v jižní stěně brána dost široká na to, aby jí projel nákladák. Východ z ženského baráku (N°42) a dveře do obou komor byly spojeny 1,5 metru širokou dřevěnou lávkou.“⁵³ Vedle komor se nacházelo velké množství uskladněného černého uhlí.⁵⁴

Gröner na výstavbu „bunkru“ vzpomínal následujícími slovy: „Když jsem byl poprvé [...] tři týdny kápem lázně [červen 1942], nebyla vedle lázeňského zařízení ještě žádná plynová komora. První byla postavena asi v srpnu 1942 a to jako přístavek k lázeňskému baráku pro muže. Podle mého názoru měla 8 na 10 metrů a mohla, dle mého odhadu, pojmut na 100 lidí hustě stísněných na jednom místě. Asi na podzim 1942 byla vybudována další plynová komora, jež byla postavena z cihly a myslím, že měřila 5 na 31,3 metru. Cihlová plynová komora [nepochybně je řeč o „bunkru“] byla osamocená stavba a nacházela se mezi lázeňským barákem pro muže a pro ženy [mezi baráky N°41 a N°42], a abych se přesně vyjádřil, na konci mezi oběma baráky.“⁵⁵ Je pravděpodobné, že Gröner nejprve hovořil o stavbě první plynové komory v táboře, která je zřejmě totožná s provizorní plynovou komorou. V této souvislosti se však zmiňuje o „přístavku“ k lázeňskému baráku pro muže, což je poněkud matoucí. Provizorní plynová komora totiž není přístavkem v pravém slova smyslu, ale je součástí celého bloku N°41, který je půdorysnou kopií sousedního, ženského lázeňského baráku N°42, ve kterém Gröner pracoval jako kápo. Je však skutečností, že provizorní komora přiléhá k vlastní sprchovací místnosti mužského baráku, takže je možné, že Gröner měl na mysli přístavek ve smyslu sousední místnosti a „stavbou“ komory mohl mít na mysli adaptaci stávajících prostor přiléhajících k „lázeňské místnosti“ ve vlastní komoru, anebo se nabízí další vysvětlení, že jednotlivé části lázeňského bloku vznikaly postupně v delším časovém rozmezí.⁵⁶ Cihlová plynová komora je pak

50 KRANZ, T., *Extermination...*, s. 45–46. KRANZ, T., *Eksterminacija...*, s. 28.

51 MARSZAŁEK, J., c. d., s. 133. Srov. „Nejpozději v říjnu 1942 bylo zařízení hotovo.“ Dále podle Kranze dostalo označení XIIa. KRANZ, T., *Massentötungen...*, s. 221.

52 PRESSAC, J. C., c. d., s. 50.

53 KRANZ, T., *Extermination...*, s. 47.

54 Rukopis Zacheusze Pawlaka. „Przeżyłem...“. APMM VII/M-104, s. 68.

55 Svědectví Georga Grönera, Köln, 4. 5. 1965. APMM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd. 13, s. 4. V tomtéž protokolu z výslechu Grönera jasně stojí zmínka o „další plynové komoře [vedle té v „bunkru“], tedy té, nacházející se v mužském lázeňském baráku“, což však jaksi není v souladu s Kranzovou domněnkou o nepřímém Grönerově poukazu na stavbu „bunkrových“ plynových komor, které byly uvedeny do provozu v různém časovém období.

56 Kranz ve své studii podotýká, že do 1. července 1942 byl lázeňský barák N°41 hotov jen ze 40 %, a dále cituje z paměti Edwarda Karabanika, že původně měl jen malou šatnu, a teprve později byla dostavěna „plynová komora a další komory, nutné ke skladování vydesinfikovaného oblečení“. KRANZ, T., *Eksterminacija...*, s. 29.

nepochybně součástí „bunkru“, jelikož v tomto případě Gröner hovoří o osamoceně stavbě, jejíž faktická poloha s jeho výpovědí naprosto souhlasí.

Z Pressacovy interpretace geneze komor v „bunkru“ lze vyčlenit tři základní fáze, které je možné charakterizovat následovně: I. fází je zrod samotného „bunkru“ (kvádru) sestávajícího ze dvou desinfekčních místností, přičemž každá z nich měla vlastní horkovzdušný kotel s trubicí, jež ústila dovnitř komory. Jeden takový kotel je dodnes k vidění ve speciálním dřevěném přístavku s oknem vně komory A (III). Druhý se podle Pressaca nacházel na opačné straně stavby, zrcadlově k tomu prvnímu, a obsluhoval komoru B, která v této I. fázi ještě nebyla přepažena. Pro I. fázi pak bylo podle Pressaca typické, že během ní obě komory sloužily jako desinfekční zařízení za použití extrémně horkého vzduchu (120 °C),⁵⁷ kterým bylo desinfikováno oblečení. Ve II. fázi se pak upustilo od užívání horkovzdušné desinfekce oděvu, jež byla nahrazena používáním cyklonu B za spolupůsobení teplého vzduchu pro aktivaci plynu, jehož teplota však již nedosahovala tak vysokých hodnot jako v předešlé fázi, a tak odpadl problém s příliš rozehrátými komponenty komor (žhavé železné dveře apod.). Teprve následující, III. fáze, je z Pressacova hlediska rozhodující pro aplikaci vražedného procesu. Stávající desinfekční komory byly konvertovány v likvidační (v originále *homicidal*) za použití kysličníku uhelnatého. Právě v této fázi pak nejpravděpodobněji došlo k přepažení původně desinfekční komory B na dvě rozlohou totožné komory B1 a B2, přičemž první z nich byla opatřena potrubím pro proudění kysličníku uhelnatého přiváděného z lahví ve vedlejší, tzv. esesmanské kabině. K instalaci trubky pak došlo i v celistvé komoře A. Podle Pressacových předpokladů se stala komora B2 tzv. mrtvým místem, více zřejmě nepoužívaným k žádnému z výše zmíněných účelů, tedy ani k desinfekci, ani k likvidaci. Ve III. fázi pak došlo k přemístění jednoho ze dvou horkovzdušných kotlů, toho, který původně ústil v prostorách nově vzniklé komory B2 na vnější stranu provizorní komory, kde je tento kotel pod patřičným dřevěným bedněním dodnes.⁵⁸

Kranz je však jiného názoru co do pořadí Pressacovy III. a II. fáze, které umisťuje v chronologicky opačném pořádku. Především uvádí, že v roce 1942 byl pro zabíjení v komorách užíván pouze kysličník uhelnatý,⁵⁹ dále, že během výstavby „bunkru“ (od srpna do září, potažmo do října 1942) bylo již v samotném projektu vytvořeno několik změn týkajících se vyhlazovací, nikoli desinfekční profilace zařízení, přičemž přepažení komory B bylo provedeno již na samotném počátku,⁶⁰ tzn. v období Pressacovy I. fáze.

Zajímavý je také Kranzův a Pressacův rozdílný postoj k druhu vražedného plynu, užívaného v „bunkru“. Pressac je zastáncem eventuality, že v táboře se k vražedným účelům užívalo jen kysličníku uhelnatého, což ostatně dokazuje i titulěk z jeho práce: *Kysličník uhelnatý užívaný k hromadnému zabíjení na Majdanku*.⁶¹ Kranz, a to v souladu s textem na nových informačních tabulích muzea, je ale toho mínění, že k vražed-

57 MARSZAŁEK, J., c. d., s. 32.

58 PRESSAC, J. C., c. d., s. 50–53.

59 KRANZ, T., *Extermination...*, s. 55.

60 Tamtéž, s. 46–47. KRANZ, T., *Eksterminacja...*, s. 28.

61 PRESSAC, J. C., c. d., s. 51.

ným účelům sloužil i cyklon B: „V menší komoře se zabíjelo rovněž cyklonem B, jenž byl dovnitř vsypáván otvorem ve střeše.“⁶² Kranz shrnuje, že k zabíjení byly užívány dvě látky: kysličník uhelnatý (CO) a cyklon B. Na druhou stranu dodává, že v roce 1942 se k zabíjení téměř určitě užívalo jen kysličníku uhelnatého, který pak zůstal hlavním prostředkem užívaným k vyhlazování.⁶³ Ve stlačeném kysličníku uhelnatém, smrtícím prostředku užívaném od roku 1942, pak vidí pojitko mezi strukturami organizace T4, jejíž příslušníci se ve velké míře zapojovali do aktivit spojených s tábory Operace Reinhardt, a Majdankem. Je toho názoru, že názvy figurující v hlášeních polsko-sovětské vyšetřovací komise, jež byly objeveny na lahvích na stlačený CO, jsou ve skutečnosti chybně přepsanými krycími jmény dvou čelních představitelů organizace T4, Victora Bracka a Wenera Blankenburga.⁶⁴

Namísto je též otázka, zda se v „bunkru“ užívalo i jiných plynů. Podle Czesława Rajcy byly totiž do tábora dodávány plyny různého druhu, bohužel, kromě kysličníku uhelnatého a cyklonu B nejsou známy jejich názvy. Tento fakt měl být důvodem, proč bylo do komory B1 kromě průzoru ve dveřích proraženo poměrně velké pozorovací okno. Zřejmě umožňovalo esesmanům volně sledovat, jak lidský organismus reaguje na působení různých druhů jedu.⁶⁵

Simonovův popis komory „I“, v Pressacově pojetí B1, ze srpna roku 1944 ji popisuje jako místnost velkou 6 × 6 metrů, vysokou něco přes 2 metry: „Stěny, strop a podlaha, všecko ze šedého masivního betonu. Po nějakých příhrádkách na šaty, které jsme viděli v sousedství, [příhrádky byly s největší pravděpodobností v provizorní komoře] není ani stopy.⁶⁶ Všecko holé, prázdné. V místnosti jsou jediné dveře: jsou ocelové, hermeticky doléhající, a zavírají se zvenku těžkými zasouvacími závorami. V stěnách tohoto betonového sklepení [sic!] jsou tři otvory: dvěma vedou roury, a třetí pak je špehýrka, čtverhranné okénko, s hustou, pevnou mřížkou zevnitř, zapuštěnou do betonu. [...] Otevřeme-li dveře a vyjdeme z komory, shledáme, že hned v sousedství je malá betonová komůrka, odkud vede okénko do první. [...] Na podlaze stojí několik velkých, zaletovaných plechovek s nápisem ‚Cyklon‘ a připomínkou: ‚K speciálnímu použití ve východních oblastech.‘“⁶⁷

Georg Gröner popsal, jak vypadala cihlová komora a kdo ji obsluhoval: „V malé cihlové plynové komoře byla na stěnách sedátka,⁶⁸ pod nimiž se nacházely roury, kte-

62 Z informační tabule na čelní stěně „bunkru“ v PMM.

63 KRANZ, T., *Extermination...*, s. 55.

64 KRANZ, T., *Massentötungen...*, s. 223.

65 RAJCA, Cz., *Eksterminacja bezpośrednia*, in: MENCL, T. (ed.), *Majdanek 1941-1944*, Lublin 1991, s. 271. Srov. se situací v Dachau, kde byla tamní plynová komora využívána k pokusům s bojovými plyny. ZÁMEČNÍK, S., *To bylo Dachau*, Praha — Litomyšl 2003, s. 249.

66 Výpověď odpovídá Pressacově postřehu týkajícímu se Simonovovy zprávy, ve kterém se k danému problému vyslovuje: „On [Simonov] nepopisuje ani oblast ‚A‘ ani místnost ‚B2‘. Soudí, že barák 41 byl užíván pouze k desinfekci oděvů.“ PRESSAC, J. C., c. d., s. 57. Pressac také zdůrazňuje, že se Simonov zabýval popisem likvidačních komor pouze v souvislosti s komorami B1 a s tou, která se nacházela v novém krematoriu. Tamtéž.

67 SIMONOV, K., *Tábor smrti, 1944...*, s. 8.

68 Tomasz Kranz tuto Grönerovu informaci okomentoval: „Pokud si to dobře pamatuji, tak Gröner mluví o něčem takovém (což je velice zajímavé), že se v plynové komoře nacházely

rými proudila směs plynů z plynové lahve nacházející se vně plynové komory. Službu konající zdravotník SS, který prováděl plynování, [...] otáčel ventily na plynovacích lahvích, po čemž mohl plyn skrz roury pronikat do plynové komory. [...] K tomu, aby byly přehlušeny křiky vězňů, byl během plynování nastartován buldozer.⁶⁹ [...] plynování [...] probíhala v noci, anebo pozdě večer.⁷⁰

Z pohledu současného návštěvníka muzea se výše popsaná komora (první, na kterou návštěvník narazí po průchodu bloku N°41, když vejde do spojovacího koridoru) s bílými stěnami a tmavou trubkou táhnoucí se nad podlahou, nachází přímo naproti východu z bloku N°41. Přiléhá k ní místnost se dvěma ocelovými plynovými bombami. Na staré (před rokem 2007) informační tabuli se mohl návštěvník dočíst, že komora sloužila k usmrcení lidí kysličníkem uhelnatým a cyklonem B: „Železobetonová komora k vyhlazování vězňů cyklonem B a kysličníkem uhelnatým. Cyklon B byl do komory vhašován dírou ve stropě. Kysličník uhelnatý byl dovnitř veden z lahví, nacházejících se v kabině SS-mana, železným potrubím táhnoucím se nad podlahou. Smrtící proces cyklonem B trval okolo 10 minut, kysličníkem uhelnatým pak okolo 40 minut.“⁷¹ Na současném textu, který je společný pro celý „bunkr“, stojí: „Bunkr s plynovými komorami. K zabíjení vězňů v plynových komorách byl používán otravný plyn. Kysličník uhelnatý byl veden železným potrubím propojeným se dvěma ocelovými lahvemi nainstalovanými v tzv. esesmanské kabině. Esesmani z ní mohli skrze zasklené a zamřížované okénko sledovat smrtící proces. V menší komoře se zabíjelo rovněž cyklonem B, jenž byl dovnitř vsypáván otvorem ve střeše. Většinu obětí vyhlazování v plynových komorách představovali Židé (zejména ženy, děti a starší osoby). Do pozdního jara 1943 také sloužily k usmrcování nemocných a krajně vyčerpaných mužských vězňů různých národností. Vyhlazování v majdanských komorách trvalo od září 1942 do září⁷² 1943.“⁷³ Tento text, který je uveden na skleněném panelu umístěném na stěně vedle komory B1, se týká hned dvou komor přístupných z této čelní strany „bunkru“, tedy jak komory B1, tak sousední a rozlohou větší komory A. Hovoří o „bunkru“ jako celku, i když ignoruje z tohoto místa skrytou třetí komoru B2 za přepážkovou stěnou komory B1.

Komora B2, kterou Pressac nazývá „mrtvým místem“, má jediný vchod, a to z opačné, v současné době venkovní strany „bunkru“. Ve spisech polsko-sovětské komise nese označení „II“.⁷⁴ Původně byla tato komora prezentována jako: „Železo-

---

také lavičky, což se nikde jinde neobjevuje. [...] Ale mohly tam stát, proč ne. Ale nikdo kromě něho se o tom asi nezmiňuje.“ Z rozhovoru Michala Chocholetého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

69 Vedoucí autoparku v táboře na Majdanku, SS-man Ugo Menneng, v době soudního líčení vypověděl, že auta, kterými byly do plynových komor voženi lidé, byla nastartována výhradně za účelem přehlušení křiků zabíjených vězňů. RAJCA, Cz., c. d., s. 271.

70 Svědectví Georga Grönera, Köln 4. 5. 1965. APM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd. 13., s. 5–6.

71 Z informační tabule PMM před rokem 2007.

72 Srov.: „Plynování [...] s velkou pravděpodobností trvalo do prvních dnů září 1943.“ KRANZ, T., Extermination..., s. 57.

73 Z informační tabule PMM po roce 2007.

74 SIMONOV, K., Tábor smrti, 1945..., s. 52.

betonová komora, ve které byli usmrcováni vězni cyklonem B.⁷⁵ V současné době je návštěvníkům nepřístupná.⁷⁶ Její bílé stěny jsou místy potřísněny modrou pigmentací, přičemž její nejvyšší koncentrace je na stěně sousedící s velkou komorou. Skvrny jsou v menším měřítku však také na protější stěně a dále na dveřním rámu. Je nepochybné, že jsou to stopy „prosáklého“ cyklonu B ze sousedních komor, neboť silné modré skvrny jsou viditelné i na venkovní stěně komory A, stejně jako na cihlách vedle horkovzdušného kotle, který k velké komoře přiléhá. Další skvrny je možné vidět na venkovní stěně u vstupu do komory A, ale patrné jsou i v esesmanské kabině, odkud byl do komor pouštěn kysličník uhelnatý. Není pochyb, že tato místa nebyla s cyklonem konfrontována přímo, ale byla zasažena kyanidovým rozptylem.⁷⁷ Tento jev potvrdil autorovi Tomasz Kranz, když mu byla položena otázka, co si myslí o prosáknutí modrých skvrn z jedné místnosti do druhé, kdy v komoře B2 jsou viditelné modré skvrny, přestože podle všeho se právě v ní cyklon B nepoužíval: „Ano, to vyplývá z té zprávy chemiků. Že reakce, spojení kysličníku uhelnatého s cyklonem B a látkami, které jsou v omítce, způsobuje, že mohou vznikat takové eflorescence. [...] Samotný cyklon B je bezbarvý, takže samozřejmě muselo jít o nějaké jiné příčiny.“⁷⁸

Třetí komora v „bunkru“ A⁷⁹ („III“ — označení komise), která je silně potřísněna modrými skvrnami po účincích cyklonu B, je druhou polovinou celé stavby. Její plocha je přibližně stejná se součtem ploch obou komor B. Z toho vyplývá, že původně byl „bunker“ půdorysně rozdělen podélnou stěnou na dvě zhruba stejné části A a B, z nichž část B byla dříve či později přepažena přesně v polovině své délky. Tím v „bunkru“ vznikly celkem tři komory.

Také v komoře A se nad podlahou táhne trubka, ukončená zde děrovaným plechovým krytem. Trubka je vedena pouze u pravé stěny komory z pohledu spojovacího koridoru. Je však nepochybné, že i ona sloužila pro vedení některého plynu ze stlačených bomb v tzv. esesmanské kabině. Protější dveře velké komory jsou na dnešním opačném venkovním průčelí „bunkru“ symetrické s dveřmi komory B2. Na staré tabuli v komoře A před rokem 2007 stálo: „Železobetonová komora přizpůsobená k usmrcování vězňů kysličníkem uhelnatým, jenž byl do komory veden trubkou z kabiny SS-mana. Používalo se tu taktéž cyklonu B.“⁸⁰

Vzhledem k tomu, že v jejím stropu nebyl proražen otvor na vhazování cyklonu B, je důvodné předpokládat, že modrá pigmentace na stěnách vznikla důsledkem působení cyklonu B užívaným zde za účelem desinfekce oděvů, neboť v případě jeho „vražedného“ využití v této komoře by byla „aplikace“ granulátu bez stropních otvorů obtížná.⁸¹ Nelze ovšem vyloučit možnost, že sem byl cyklon B vhazován bočními

75 Z informační tabule PMM před rokem 2007.

76 Když byl autorovi do komory umožněn přístup (březen 2017), dveřní rám byl ověšen pavecnicami a v útrokách komory ještě stála stará informační tabule.

77 Z autorových vlastních pozorování učiněných v březnu a dubnu 2017.

78 Z rozhovoru Michala Chocholatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

79 Jedná se o Pressacovo označení.

80 Z informační tabule PMM před rokem 2007.

81 Na tuto autorovu připomínku Kranz reagoval: „Ve starší literatuře se objevuje, že to možné bylo. [...] pokud si to dobře pamatují, tak o tom psal Marszałek, že zavedli oběti, rychle

otvory, primárně určenými k proudění horkého vzduchu z kotle. Ostatně podobně byla technicky řešena i plynová komora v Dachau. Naproti tomu kysličník uhelnatý, vedený sem z esesmanské kabiny, jenž nemá pro vši smrtelné účinky, ale smrt způsobuje pouze teplokrevným organismům včetně člověka,⁸² vyvrací hypotézu o jeho možných „desinfekčních přednostech“. Z toho celého lze vyvodit jednoznačný závěr, že tato komora sloužila jak k desinfekci oděvů, tak k zabíjení lidí, přičemž chronologie užívání jednotlivých plynů je předmětem diskuse. Je však nepochybné, že komora byla multifunkční: k zabíjení lidí se v ní používalo kysličníku uhelnatého, k desinfekci oděvů pak cyklonu B.

Takto Pressac zdůvodňuje, proč nebylo možné užít v této komoře cyklonu B k zabíjení lidí: „[...] nevěřím tomu, že by místnost A mohla být užita k vražedným účelům lidí za použití cyklonu B. V případě místností B1 a B2 se zdá být tato možnost technicky proveditelná, ale je nepravděpodobné, že by se těchto prostor skutečně k tomuto účelu využívalo. Pravděpodobnější je, že SS chtěli mít dvě rozdílné komory na kysličník uhelnatý [A a B1], které by mohly být použity pro různě početné skupiny obětí: komora A (36 m²) pro skupiny o 250 až 350 lidí, a komora B1 (18 m²) pro skupinky čítající od 125 do 175 lidí.⁸³ Tyto počty byly opakovaně zmíněny přeživšími zmiňujícími velikost skupin posílaných do komory.“⁸⁴ Touto argumentací Pressac definitivně vylučuje užít velké komory k likvidaci lidí cyklonem B: „Upřímně řečeno je těžké si představit SS-mana v plynové masce a s plechovkou cyklonu B v ruce, jak hází granule do 30-ti centimetrového prostoru mezi hlavami obětí a stropem (aniž by se předešlo riziku, že některé granule popadají na podlahu přede dveřmi) a jak se pokouší uzavřít dveře, aniž by vznikly zoufalé pokusy části obětí o útěk.“⁸⁵

III) SELEKCE A ROSENGARTEN

Je zřejmé, že epicentrum majdanského plynování leželo v oblasti, kde stál lázeňský barák N°41 a „bunkr“. Ten je pak nejpravděpodobnějším realizátorem organizované a masové likvidace lidí plynem v celém táboře. Tuto teorii podporuje hned několik výpovědí, mezi nimiž jsou informace týkající se tzv. Rosengarten, selekč-

---

vhodili cyklon a zavřeli dveře. To už je ale něco velmi málo pravděpodobného. [...] víme, že cyklon B začíná být toxický, uvolňuje se za teploty 28 nebo 27 °C. Takže každopádně potřebuje hodně tepla. A v případě takové stavby, dokonce v létě, si nemyslím, že tam byla taková teplota, takže, jestliže ji chtěli použít k zabíjení anebo desinfekci, museli ji vytápět.“ Z rozhovoru Michala Chochoolatého s Tomaszem Kranzem, Majdanek, 7. 4. 2017.

⁸² PRESSAC, J. C., c. d., s. 51.

⁸³ Z rozsudku proti členovi táborové posádky Hermannu Hackmannovi vyplývá, že velká komora mohla pojmut okolo 300 lidí, obě menší pak 150 lidí. Rozsudek proti Hackmannovi. APMM, XIX. Ksero. 1343. Langericht Düsseldorf, Urteil, Hackmann u. A. XVII 1/75 S, Band I., s. 80.

⁸⁴ PRESSAC, J. C., c. d., s. 52.

⁸⁵ Tamtéž, s. 52.

ního prostranství, na kterém se na Majdanku odbyvalo třídění nově příchozích na práce schopné a ty, kteří byli určeni pro plynovou komoru. Stávalo se však také, že staré a nemohoucí lidi z transportu ihned sami nacisté brali na nosítka a aniž by je zplynovali, házeli je zaživa do pece.⁸⁶ Czesław Rajca vysvětlil modalitu táborové selekce: v rámci výběru do plynových komor na ženském poli byl výběr soustředěn na vězeňkyně židovského původu, zatímco mezi muži se selekce týkala vězňů různých národností. Aby byli eliminováni vězni neschopní práce, byl nejčastěji organizován běh, kdy byla odhalena malá fyzická zdatnost. Při velkém přílivu transportů a přeplnění tábora byli ke zplynování vybíráni dokonce Židé v plné síle. Frekvence selekcí se pohybovala v rozmezí 2× za týden až 2–3× za měsíc (od listopadu 1943 se s nimi přestalo).⁸⁷ Henryk Nieścior vzpomínal na několikrát příjezdy vozů na jednotlivá táborová pole v době po osmé hodině večerní, kdy začínal hon na Židy. „Koho chytili, jak se motá kolem bloků, vzali ho na auto, děti a staré, nemohoucí⁸⁸ a odvezli je ke zplynování ‚cyklonem‘ do plynovacího zařízení, které bylo vedle lázně.“⁸⁹ Zuzanna Hamel-Michałowska ve svých vzpomínkách psala o v noci odebraných dětech, které byly zplynovány a následně přeneseny do jámy za V. polem, protože krematorium nefungovalo. Taktéž zmínila časté selekce, během nichž brali staré lidi do plynových komor.⁹⁰

Bývalý vězeň Franz Koch o selekčním prostranství poznamenal: „V blízkosti lázeňského zařízení a plynovací komory bylo místo o ploše zhruba 2 500 m² oplocené ostnatým drátem. Toto místo vstoupilo ve známost pod označením Rosengarten.“⁹¹ Dále Koch popsal selekce, kterých byl na Rosengarten svědkem, a zmínil i jména Thumann a Perschon, přičemž Perschona přímo spojil s plynovou komorou.⁹² Podle Zacheusze Pawlaka získal Rosengarten název od jednoho esesmana, který, když přihlížel tomu, jak jeho kolegové hledají cennosti mezi shromážděnými nahými lidmi dokonce v rodidlech žen, které se hanbou červenaly, otočil se ke svému kolegovi s metaforickou poznámkou, že tu kvetou růže. Kolega mu na to odvětil: „Ano, vypadá to tu jako malý sad růží — Rosengarten.“⁹³

86 Památník Zofie-Łebek-Kosely-Jończyk. „Pamiętnik z pobytu w obozie koncentracyjnym w Majdanku.“ APMM VII/M-135. 24. 2. 1966, s. 7.

87 RAJCA, Cz., c. d., s. 265.

88 Srov. „Slabé, nemocné, staré a děti posílali do gazkamery.“ Památník Felikse Sijewy „Więzień III pola. Nr. 3678/29170.“ APMM VII/M-9, I/II, s. 16.

89 Památník Henryka Nieściora „Byłem numerem 3083“. APMM VII/M-115. Zaklików, 25. 5. 1965, s. 6.

90 Vzpomínky Zuzanny Hamel-Michałowské „Pamiętne dni przeżyte w Obozie na Majdanku“. APMM VII/M-491, s. 1–2.

91 Svědectví Franze Kocha, Düsseldorf, 25. 3. 1964. APMM, XIX. Kserok. 1554. Barch, Bd. 12, s. 2, 4.

92 Podle Kranze byly klíčovými osobami v oblasti majdanského plynování Hans Perschon a Anton Enders. Účastnil se ale také Otto Knott, který byl v srpnu 1943 přeložen do KL Stutthof, kde se zabýval plynováním tamních vězňů prostřednictvím cyklonu B. KRANZ, T., Massentötungen..., s. 224.

93 Rukopis Zacheusze Pawlaka. „Przeżyłem...“. APMM VII/M-104, s. 113.

Nejpozději začátkem roku 1943 bylo v táboře všeobecně známo, že selekce slouží k výběru lidí ke zplynování.⁹⁴ Bývalý vězeň Adolf Górski ve svých pamětech vzpomínal na jistou květnovou neděli roku 1943, kdy hnali ke komoře velkou skupinu Židů z jednoho z ještě nezastavěných vězeňských polí: „U drátů na poli se shromáždila skupina vězňů. V určité chvíli začal ‚hnaný‘ dav házet přes dráty na pole cennosti. Ti lidé věděli, že je to jejich poslední cesta — vždyť šli na smrt zplynováním.“⁹⁵

V selekcích nově přichozích sehrával důležitou úlohu doktor Heinrich Rindfleisch. Jeho činnost v „majdanském sektoru smrti“ přiblížil svou výpovědí Gröner: „Myslím, že tyto selekce prováděné dr. Rindfleischem, se udály na jaře 1943. [...] Vězni, kteří stáli na Rosengarten museli předstoupit před dr. Rindfleische a jiné příslušníky SS a byli buď posláni do lázeňského baráku, kde se vykoukali, následně oblékli a pak byli přiděleni na pole, nebo, jestliže byli staří a nemocní, byli posláni stranou. [...] Průběh (selekce) jsem sledoval skrz spáru v lázeňském baráku [jedná se o blok N°42]. [...] viděl jsem, jak dr. Rindfleisch ukazoval rukama, kam má vězeň jít, buď přímo k lázeňskému baráku, nebo v případě nemocných a starých vězňů [...] na malé oddělené místo. [...] vybraní nemocní a staří vězni museli jít do předsíně mužského lázeňského baráku a tam se vysvléknout. [...] Potom byli vězni nahnáni do malé cihlové plynové komory [některé komory v „bunkru“] a tam zplynování. Pokud si vzpomínám, netrvalo to déle než pět minut, než křiky ustaly. Viděl jsem, jak během plynovacího procesu chodil dr. Rindfleisch před plynovou komorou a dokonce mezi oběma lázeňskými baráky sem a tam.“⁹⁶

IV) SVĚDCI PLYNOVÁNÍ A KREMACI

Existuje velmi chudá pramenná základna, na základě které by bylo možné učinit si plastičtější obrázek o plynování na Majdanku. Svědectví na toto téma jsou natolik vzácná, že v minulosti nebylo ničím výjimečným vypůjčit si pro ilustraci podobné situace doložené v jiných nacistických táborech, především v Osvětimi.⁹⁷ Přesto lze při podrobnějším průzkumu narazit na některé výpovědi, jež se váží přímo k Majdanku a jsou pro svoji vzácnost o to zajímavější.

Bývalý vězeň Feliks Sijewa napsal, že: „Muži a ženy se vysvlékali těsně před vstupem do lázně pod dozorem sprostě vtipkujících esesmanů a zvláštního komanda. Poté je pustili druhými dveřmi do komor, kam je nacpali jako sledě do konzervy. Každý musel zvednout ruce a položit je na ramena předchozího, aby se ušetřilo drahocenné místo. Po zabouchnutí těsnících dveří vhodili Němci speciálním otvorem ve střeše cyklonu B. Za dvacet až třicet minut bylo po všem. V otevřené komoře se často odtrhávala železnými háky namodralá těla, jež v sobě byla propletená ve smrtelné křeči, někdy

94 Rozsudek proti Hackmannovi. APMM, XIX. Ksero. 1343. Langericht Düsseldorf, Urteil, Hackmann u. A. XVII 1/75 S, Band I., s. 88.

95 Památník Adolfa Górského „Moje wspomnienia z obozu koncentracyjnego Majdanek“, Lublin, 5/1980. APMM VII/M-442, s. 10–11.

96 Svědectví Georga Grönera, Köln 4. 5. 1965. APMM, XIX. Ksero. 1426. Barch, Bd. 13, s. 11.

97 Srov. RAJCA, Cz., c. d., s. 270.

se zaťatými zuby, s křečovitě pokrivenými obličejí, aby se sál vyklidil pro další várku. Důstojníci s táborovým lékařem sledovali průzory reakce zabíjených a účinek plynu. Thumann asistoval skoro každé akci.⁹⁸

Existují taktéž svědectví o odvozu mrtvol z plynových komor. Zacheusz Pawlak vypověděl, že po zplynování byly převáženy mrtvolky Židů několik set metrů za lázeň ve směru Lublinu. „Mrtvolky z plynové komory se odvážely v noci traktorem, který kroužil celou noc mezi komorami a spalovacími rošty, kterých bylo několik.“ Spalovací rošty popsal následovně: „Na podezdívce byly položeny železné mříže. Místo nich se někdy používal podvozek nákladáku. Pod takovýto rošt se dalo dřevo, koks, uhlí. Mrtvolky se pokládaly do několika vrstev na mříže, polily se vysoce hořlavou látkou a zapálily se. Přes den zahalovala sousední území těžká klubka žlutého dýmu. [...] Ohromné ohnivé sloupy rozjasnily celý tábor, když se zapalovaly čerstvé hranice.“ Ty podle něj budily dojem živé, pohybující se lidské masy.⁹⁹ Czesław Solis, který se podílel na stavbě táborového krematoria přivážením materiálu, spatřil ve spalovacích rožních táborovou hrůzu: „Teprve tehdy jsem pochopil, odkud pochází ten tajemný dým, který jsme často vídali.“¹⁰⁰

Dým zahalující majdanský tábor, stejně jako sběr mrtvých těl po táboře, tedy ne jen z plynových komor, nebyl v tomto táboře ničím výjimečným, jak dokládají vzpomínky bývalého vězně Zdzisława Badia: „Já jsem viděl pouze dým, protože my jsme byli na druhé straně krematoria, na prvním poli a to bylo na druhém poli.¹⁰¹ Stálý dým a smrad z těch těl a tak dále. Ale nebyli schopni ta těla spálit, tak je odváželi automobily do Krempece, do lesa. [...] Já jsem to viděl. Ta těla byla vysvlečená, nahá, házená jako klády dřeva na přívěsy, a vyváželi je do Krempece, kde je pochovali.“ Na autorovu otázku, zda byla těla tímto způsobem odvážena také z plynových komor, odpověděl: „To je velice možné, ale nevím, neviděl jsem to. Těžko říct. Později již více těl spalovali v tom novém [krematoriu], ale to bylo až v roce 1943. Ke konci čtyřicátého třetího roku zprovoznili to druhé krematorium. Ale předtím to bylo jen takové provizorium. No ale spalovali ta těla, a ten smrad, ten stálý dým, my jsme jej cítili a viděli. Ale samozřejmě jsem tam nebyl.“¹⁰²

Pro běžného vězně nebylo možné proniknout hlouběji do problematiky plynových komor. Mimořádně zajímavou je proto výpověď Zygmunta Godlewského, který byl vybrán na nakládání zplynovaných těl na přívěsy. Podle něj vypadala nahá a do sebe propletená těla strašně, ženy svíraly rukama krky svých dětí. Když chtěl vzít hák, aby jím těla z komory vytáhl, byl za to zbit přihlížejícím esesmanem. Z plynové komory ještě unikal plyn. Nakonec byl pod hrozbou dalšího bití donucen vytahovat těla holýma rukama: „Jakmile byly vůz a přívěs plné, nařídili nám vylézt nahoru a dupat nohama po tělech, házet mrtvolky dětí do ještě volných mezer, aby bylo možné umístit co nejvíce těl. Byl to ohydný a strašlivý pohled, který mám dodnes

98 Památník Felikse Sijewy. „Więznień III pola. Nr. 3678/29170.“ APMM VII/M-9, I/II, s. 68–69.

99 Rukopis Zacheusza Pawlaka. „Przeżyłem...“. APMM VII/M-104, s. 113–114.

100 Památník Czesława Solise „Moja droga przez Piekło na Ziemi. Rok 1943–1945“. APMM VII/M-46, s. 2.

101 Ve skutečnosti na I. mezipolí, pruhu země mezi I. a II. táborovým polem.

102 Z rozhovoru Michala Chocholatého se Zdzisławem BADIEM, Majdanek, 5. 4. 2017.

v živé paměti.¹⁰³ Mrtvoly vytažené zvláštním vězeňským komandem z plynových komor byly nejčastěji pokládány na ruční vozíky nebo vozy a přemístěny ke zpopelnění buď do starého krematoria, popř. do připravených hrobů a na žároviště mimo tábor v Krempjeckém lese.¹⁰⁴ Za využití úzkokolejky, která vedla od pátého táborového pole směrem k prvnímu poli a odtud se stáčela k plynovým komorám v bunkru, které míjela, jak ukazuje jeden z dobových snímků,¹⁰⁵ však mohly být mrtvoly vytažené z komor také položeny na výklopné vagonky a jimi dopraveny ke kremaci dále po úzkokolejce, která pokračovala ve směru spalovacích hranic několik desítek metrů od plynových komor.¹⁰⁶ Tímto způsobem byly mrtvoly z plynových komor přemísťovány zejména v Sobiboru a zpočátku také v Treblince.

Jedna z vězeňkyň Majdanku se dokonce stala obětí plynování ve zdejší komoře a přežila. Nejprve byla dozorkyní vybrána, aby asistovala při plynování židovských dětí, které naházeli na nákladáky, a společně putovali do plynové komory. Děti ve věku jednoho roku až deseti let bylo kolem dvou set: „Musely jsme je rozmístit v plynové komoře. Najednou zhaslo světlo, dveře se zabouchly a nastal šum. Uslyšela jsem chrapot a ucítila, že dětem z úst pravděpodobně vytéká krev. To potom potvrdila skutečnost, že jsem měla oblečení plné krvavých skvrn. Zároveň jsem pocítila šum v hlavě a ztratila jsem vědomí. Když jsem se probudila, všimla jsem si, že ležím na autě na hromadě zplynovaných dětí, u velkého krematoria. Začala jsem zvracet. Když se mi udělalo lépe, opatrně jsem slezla z auta a dírou pod dráty jsem se dostala na V. pole.“¹⁰⁷ Děti byly častou obětí majdanských plynových komor, jak dokládá výpověď jiné vězeňkyně Majdanku: „Za dva týdny naložili všechny děti na auta, že je odvezou do útulku u Varšavy, ale místo toho je odvezli ke zplynování a spálili je, což jsem viděla na vlastní oči. Už jsem neměla slzy, abych mohla plakat.“¹⁰⁸ Bývalý německý vězeň Schtalbe vypověděl, že několikrát viděl, jak přivázeli lidi na smrt. Jednou viděl 157 dětí, které zadusili v plynových komorách.¹⁰⁹

Mnoho vězňů, mezi nimi i Zdzisław Badio, vědělo o komorách pouze z doslechu:¹¹⁰ „Slyšel jsem, samozřejmě, že jsem slyšel. [...] Nebylo možné tam jít a dívat se. A ti, kteří to viděli... ti Rusové to viděli, protože tam pracovali. A jinak vězňové

103 Z protokolu výslechu svědka Zygmunta Godlewského, Warszawa, 28. 6. 1967. APMM VII-135/212, s. 3.

104 Rozsudek proti Hackmannovi. APMM, XIX. Ksero. 1343. Langericht Düsseldorf, Urteil, Hackmann u. A. XVII 1/75 S, Band I., s. 88.

105 Například KRANZ, T., Extermination..., foto č. 7.

106 Tato informace vyplývá z konzultace autora s Krzysztofem Tarkowskim, zaměstnancem PMM, jehož specializací jsou táborové plány. Z rozhovoru Michała Chocholatého s Krzysztofem Tarkowskim, Majdanek, 11. 4. 2017.

107 Výpověď Władysławy Piotrowské. Majdanek (1943), Lublin, 11. 10. 1960. APMM VII-135/2, s. 1.

108 Památník Zofie-Łebek-Kosely-Jończyk. „Pamiętnik z pobytu w obozie koncentracyjnym w Majdanku.“ APMM VII/M-135, 24. 2. 1966, s. 8.

109 APMM, XXV-4, Polsko-Sowiecka Komisja Nadzwyczajna do Zbadania Zbrodni Niemieckich popełnionych na Majdanku. Protokół č. 4, Lublin, 24. 8. 1944, s. 7.

110 Srov. „Od slovenského Žida jsme se také dozvěděli o plynových komorách, ve kterých masově zabíjeli lidi.“ Rukopis Zacheusze Pawlaka. „Przeżyłem...“. APMM VII/M-104, s. 78.

říkali, že jsou tu plynové komory, ale nebylo možné tam jít a dívat se.¹¹¹ Czesław Solis taktéž nedokázal na téma plynových komor říci mnohé, což odůvodnil tím, že vězňové, kteří v komandu u plynových komor pracovali, byli od tábora oddělení: „Pouze vím, že je často obměňovali¹¹² proto, že se po určité době stali sami oběťmi stejných komor.“¹¹³

Podle Jana Michalaka byla majdanská obskurní pracovní komanda, mezi nimi i komando obsluhy plynových komor, ubytována na IV. poli. Je možné, že jedno z těchto komand tvořili holandsí Židé. Práce komanda plynové komory (Gazkomora komanda) nebo jinak také Enlössungskommando spočívala v obsluze plynové komory, ve které se prostřednictvím cyklonu B plynovalo oblečení, ale i lidé. Toto komando podle něj spolupracovalo s Badenkommandem, které obsluhovalo lázeň, přes kterou procházely oběti do plynové komory. Tímto způsobem se mělo docílit dojmu, že sprchování je skutečným účelem, proč sem byly oběti zavedeny. Dalším komandem, které obývalo speciálně střežený barák na IV. poli, bylo Krematoriumkommando, jehož úkolem bylo zahladit stopy po zločinu kremací zabitých vězňů. Waldkommando pak působilo k témuž účelu v době před zprovozněním nového krematoria a jeho pracovištěm se staly okolní lesy, ve kterých probíhala exhumace dříve pohřbených těl k jejich zpopelnění. Michalak napsal, že „členové výše zmíněných komand měli zvláštní práva. Vzezřením se lišili od ostatních vězňů lepším oblečením a koženými botami, které jinak příslušely pouze kápům a funkcionářům. [...] Bydleli v odděleném a střeženém bloku na IV. poli. Také dostávali mnohem lepší stravu než jiní vězňové a velmi často se vraceli z práce opilí“.¹¹⁴ Stejně jako v táborech smrti, i zde působil tzv. dentista, jehož úkolem bylo prohlédnout ústa mrtvému ve snaze vytrhnout zlaté zuby před zpopelněním těla. Majdanský dentista „s sebou nosil plátěnou brašnu podobnou chlebníku, ve které měl zrezivělé zubařské kleště na vytrhávání zubů. [...] odstranil mrtvole zlaté části chrupu, které následně postoupil šéfovi krematoria“.¹¹⁵

Zdzisław Badio se během svého několikaměsíčního pobytu na Majdanku setkal s Rusy, kteří pracovali v táborovém krematoriu. Je však nutné podotknout, že ačkoli je možné, že komando pracující u plynových komor bylo složeno z Rusů, tato konkrétní skupina zaměstnaná u peci zřejmě neobsluhovala plynové komory, které nebyly součástí krematoria, tak jako tomu bylo ve finální fázi plynovacích operací v Osvětimi-Březince. Zdzisław Badio autorovi řekl: „Jistého dne, jistého večera tam vedle nás stálo pět Rusů. Já jsem nevěděl, kde pracují, co dělají a tak dále. Jeden z naší skupiny, ale starší, bylo mu kolem čtyřiceti let, jmenoval se Nosar, se chtěl dostat na

111 Z rozhovoru Michala Chocholatého se Zdzisławem Badiem, Majdanek, 5. 4. 2017.

112 Srov. „Na IV. poli bydleli vězňové zaměstnaní v [...] krematoriu, lázni plynové komoře a Waldkommandu. Členy posledních komand byli Židé, které velitelství tábora často obměňovalo.“ Památník Jana Michalaka. APMM VII/M-187/Cz. I., s. 278.

113 Památník Czesława Solise „Moja droga przez Piekło na Ziemi. Rok 1943–1945“. APMM VII/M-46, s. 2.

114 Památník Jana Michalaka. APMM VII/M-187/Cz. I., s. 221, 278.

115 Tamtéž, s. 221.

revír.¹¹⁶ A oni, že se už jistě nevrátí. A já se ptám, co se s ním stalo? Celou tu frontu, která čekala na lékaře, vzali do krematoria. A přiznali se mi, že pracují v krematoriu. Velice dobře vypadali. A tak mě zajímalo, kde pracují a oni se přiznali. Řekli, že pracují v krematoriu. Tam dostávali, podle toho co říkali, zřejmě dvojité porce a tak dále. A říkali, víme, co nás čeká. Ti lidé, co tam pracovali, neměli na výběr.¹¹⁷ Z výpovědi bývalého polského vězně Stanislawského vyplývá, že komory obsluhovali váleční zajatci. Odtud je možné, že se jednalo opět o Rusy: „V roce 1943 otrávil v plynových komorách 300 Poláků, které nazvali nepotřebným balastem. [...] O tom mi říkal kamarád. Já sám jsem byl svědkem, jak do plynové komory nahnali 150 židovských a 3 polské děti. Plynové komory obsluhovali váleční zajatci. Jim také nařídili vstoupit a rozestavit děti. A v tu chvíli, když váleční zajatci vstoupili, tak je zavřeli neprodyšnými dveřmi a udusili společně s dětmi.“¹¹⁸ Feliks Sijewa napsal, že komory a krematoria obsluhovali nejdříve Židé a teprve později Rusové pod vedením Němce: „Němci zničili dvě komanda po sobě, aby se zbavili svědků. Zachránilo se jen to poslední ruské z roku 1944.“¹¹⁹

ZÁVĚR

Právě majdanský „bunkr“ dává odpověď na to, jestli byli na Majdanku plynování lidé. Rozhodně se však nejednalo o tak početné skupiny plynovaných jako například v Osvětimi-Březince či v táborech okamžitého vyhlazení. Pro ilustraci, o kolik lidí poslaných ke zplynování se na Majdanku jednalo, poslouží část z Grönerovy výpovědi: „Dr. Rindfleisch [...] v rámci první selekce měl co do činění s asi 200 nebo 300 vězni. [...] z nich vybral asi 20 ke zplynování. Z transportu, který následoval za zhruba 8–14 dní, a u kterého jsem ho viděl [...] vybral asi 15–20 nemocných a práce neschopných vězňů, které poslal ke zplynování. V třetím případě [...] který se mi obzvláště vtiskl do paměti [...] se jednalo o transport, který přijel z Varšavy a čítal na 500 vězňů, vybral alespoň 20 — ale mohlo to být víc — vězňů.“¹²⁰ V Ternesově výpovědi pro vyšetřovací komisi je uvedena větší skupina jednorázově zplynovaných. O třech stech takto zabitých dětech mu měl podat informaci dr. Rindfleisch.¹²¹ Zacheusz Pawlak napsal, že „komory nestačily ničit stále přibývajících nové transporty. Stovky tisíc Židů [nepochybně značně nadsazené číslo] muselo čekat na svoji řadu do plynových komor“.¹²²

Skutečnost, že Majdanek nebyl uzpůsoben na hromadné plynování tak, jako Osvětim-Březinka, Treblinka, Sobibór či Bežec, vyplývá taktéž z tohoto Grönerova zá-

116 Táborová nemocnice.

117 Z rozhovoru Michala Chocholatého se Zdzisławem Badiem, Majdanek, 5. 4. 2017.

118 APMM XXV-4, Polsko-Sowiecka Komisja Nadzwyczajna do Zbadania Zbrodni Niemieckich popełnionych na Majdanku. Protokół č. 4, Lublin, 24. 8. 1944, s. 8.

119 Památník Felikse Sijewy „Więzień III pola. Nr. 3678/29170“. APMM VII/M-9, I/II, s. 69.

120 Svědectví Georga Grönera, Köln 5. 5. 1965. APMM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd. 13, s. 2.

121 SIMONOV, K., Tábor smrti, 1945..., s. 53.

122 Rukopis Zacheusze Pawlaka. „Przeżyłem...“. APMM VII/M-104, s. 112–113.

věru: „Zařízení na Majdanku, tedy nejprve malé krematorium a obě plynové komory, nebyly konstruovány tak, aby v nich mohl být zabit větší počet vězňů.“¹²³

Podle závěrů Tomasze Kranze, který se odvolává na Friedricha Rupperta, bylo v posledním čtvrtletí roku 1942 zabíjeno v majdanských plynových komorách 500–600 vězňů týdně. Na jaře roku 1943 bylo usmrceno 4000–5000 varšavských Židů.¹²⁴ Například 19. října 1942 bylo zabito plynem 350 žen a dětí.¹²⁵

ABSTRAKT

MAJDANSKÉ PLYNOVÉ KOMORY

Studie má za cíl analyzovat plynové komory v koncentračním táboře Lublin (Majdanek) nejen z popisného hlediska, ale také s ohledem na kontroverzní interpretace jejich funkce, jež reprezentují nedílnou součást historických závěrů publikovaných na dané téma. Struktura studie staví na rozboru každé z majdanských plynových komor s přihlédnutím k lišícím se stanoviskům jednotlivých historiků, čerpajících z poměrně úzké pramenné základny. Velký důraz je kladen na osobnost současného ředitele Státního muzea na Majdanku, Tomasze Kranze, jenž problematice majdanských plynových komor věnoval značnou část své badatelské kariéry. Ta se zároveň stala důležitým impulsem k přeměně vzhledu muzeálního informačního aparátu, provázejícího bývalá místa spojená s vražděním vězňů plynem na Majdanku. Studie odkrývá vražednou historii tábora jako místa, kde byly smrtící plynové komory, přestože v porovnání s Osvětimí-Březinkou zde plnily jakousi stínovou funkci. Vzhledem k tomu existuje mizivé množství svědectví, na jejichž základě by bylo možné rekonstruovat plynovací procedury v táboře a jejich zákulisí. Přesto se některá taková svědectví dochovala a stala se důležitým zdrojem, ze kterého čerpal autor předkládané studie.

KLÍČOVÁ SLOVA

Plynové komory; koncentrační tabor; selekce; kremace; cyklon B; kysličník uhelnatý

ABSTRACT

MAJDANEK GAS CHAMBERS

This paper aims to analyse the gas chambers of concentration camp Lublin (Majdanek) not using only a descriptive perspective but also exploring the controversy in the interpretation of their function which appears as an integral part of historical conclusions they have been published on this topic. The structure of this paper is based on the analysis of each of Majdanek gas chambers with respect to the different opinion of particular historians they are exploring relatively thin source base. The big emphasis is put on the person of present director of State Museum at Majdanek, Tomasz Kranz, whose focus on the Majdanek gas chambers represents considerable part of his research carrier that gave an important impulse for transforming the appearance of museum's information

123 Svědectví Georga Grönera, Köln 6. 5. 1965. APMM, XIX. Kserok. 1426. Barch, Bd.13, s. 1. Vyšetřovací komise však došla k tomuto podivuhodně přesnému číslu: „Při současném používání všech komor, zařízených na otravování lidí, bylo možno usmrtiti najednou 1914 lidí.“ SIMONOV, K., Tábor smrti, 1945..., s. 52. Je však nutné podotknout, že závěry byly nepochybně učiněny za předpokladu, že se užívalo 6–7 potenciálních komor.

124 KRANZ, T., Massentötungen..., s. 227.

125 APMM, XXV-4, Polsko-Sowiecka Komisja Nadzwyczajna do Zbadania Zbrodni Niemieckich popełnionych na Majdanku. Protokół č. 2, Lublin, 19. 8. 1944, s. 6.

apparatus connected with former places where the killing by gassings took place at Majdanek. The paper uncovers the killing past of the camp as a place with homicidal gas chambers although they played more likely a shadow role in the comparison with Auschwitz-Birkenau. There is a rare source base of witnesses' accounts they could serve for transparent reconstruction of gassing procedure in the camp as well as its background. Nevertheless some of these accounts were preserved and became an important source substance explored by the author of this paper.

KEYWORDS

Gas chambers; concentration camp; selection; cremation; cyklon B; carbon monoxide

Michal Chocholatý

Department of Historical Sciences, Faculty of Philosophy and Arts, University of West Bohemia
andrzej.k@seznam.cz.